

UITZETTEN EN HERINTRODUCTIE VAN ORCHIDEEËN IN ZUID-LIMBURG

C.A.J. KREUTZ, Oude Landgraaf 35A, Landgraaf

In toenemende mate worden in Zuid-Limburg zeldzame orchideeën uitgezet. Deze aanplanting vindt plaats in halfnatuurlijke vegetaties, binnen en buiten natuurreservaten.

Aanleiding van dit artikel is de vondst van *Orchis simia* bij Slenaken, de zoveelste "secundaire" groeiplaats van orchideeën in Zuid-Limburg.

Deze bijdrage heeft tot doel de "uitzetters" er van te overtuigen dat het aanplanten van orchideeën in natuurreservaten verboden is en vrijwel nooit het gewenste resultaat oplevert; in de meeste gevallen zijn de planten weer binnen enkele jaren verdwenen. Bovendien draagt een dergelijk gedrag absoluut niet bij tot het instandhouden van zeldzame orchideeën in Zuid-Limburg.

UITGRAVEN

De laatste decennia worden orchideeën in Zuid-Limburg nauwelijks meer uitgegraven. Dit is vermoedelijk een gevolg van het groeiend natuurbesef bij de bevolking en de problemen die gepaard gaan met het kweken van inheemse orchideeën. De politieverordening, die niet alleen het plukken en uitgegraven van alle in het wild voorkomende soorten verbiedt, maar ook het vervoer daarvan, heeft hieraan ook in gunstige betekenis bijdragen.

UITZETTEN

In toenemende mate is de laatste jaren helaas ook het tegenovergestelde te constateren, namelijk het uitzetten van diverse soorten in natuurgebieden. In alfabetische volgorde wordt een overzicht gegeven, van die orchideeën, waarvan aannemelijk is dat zij werden uitgezet.

Epipactis atrorubens

In 1978 werd de Bruinrode wespenorchis op D'n Observant, een kunstmatig aangelegde heuvel waarvan grote delen met diverse inheemse loofhoutsoorten beplant zijn, aangetroffen. Slechts enige jaren nadat de aanleg van dat gedeelte van D'n Observant voltooid was, werden al tientallen bloeiende exemplaren gevonden. Het is bekend dat deze soort niet in staat is zich binnen enkele jaren tot bloeiende planten

te ontwikkelen. Op een gedeelte van de oostelijke helling van D'n Observant werd nog een tweede populatie gevonden. Van deze planten is echter wel met zekerheid bekend dat zij werden aangeplant (mond. meded. Gijtenbeek, 1990). Op beide groeiplaatsen is *Epipactis atrorubens* later verdwenen.

Himantoglossum hircinum

De Bokkenorchis is met uitzondering van de vondsten op de St. Pietersberg viermaal in Zuid-Limburg gevonden. Van drie opgaven is met zekerheid bekend, dat de soort werd aangeplant. De eerste opgave is afkomstig van More, die melding maakte van een spontane vondst van de Bokkenorchis op enige afstand van de Orchideeëntuin in het Gerendal (ANONYMUS, 1971). Later bleek dat zij hier echter was aangeplant (QUENÉ-BOTERENBROOD, 1982). De tweede vondst werd in het Savelsbos in 1984 op een kalkgrasland gedaan (HILLEGERS & KREUTZ, 1984). Gezien het feit dat slechts één zeer fors exemplaar zonder zaailingen aangetroffen werd, werd meteen aan de spontaniteit van de vondst getwijfeld. Later bleek dat de desbetreffende plant afkomstig was uit Normandië (HILLEGERS, 1985). Na 1989 werd zij niet meer aangetroffen.

In 1990 werd opnieuw een vondst in het Savelsbos gedaan, nu op een andere vindplaats. Deze vondst betrof eveneens één uitermate krachtig exemplaar. Ook op deze groeiplaats wer-

den geen zaailingen gevonden, hetgeen doet vermoeden dat *Himantoglossum hircinum* ook hier werd aangeplant. In 1991 bloeide de plant niet, in 1992 wel weer.

Ophrys holoserica en *Ophrys sphegodes*

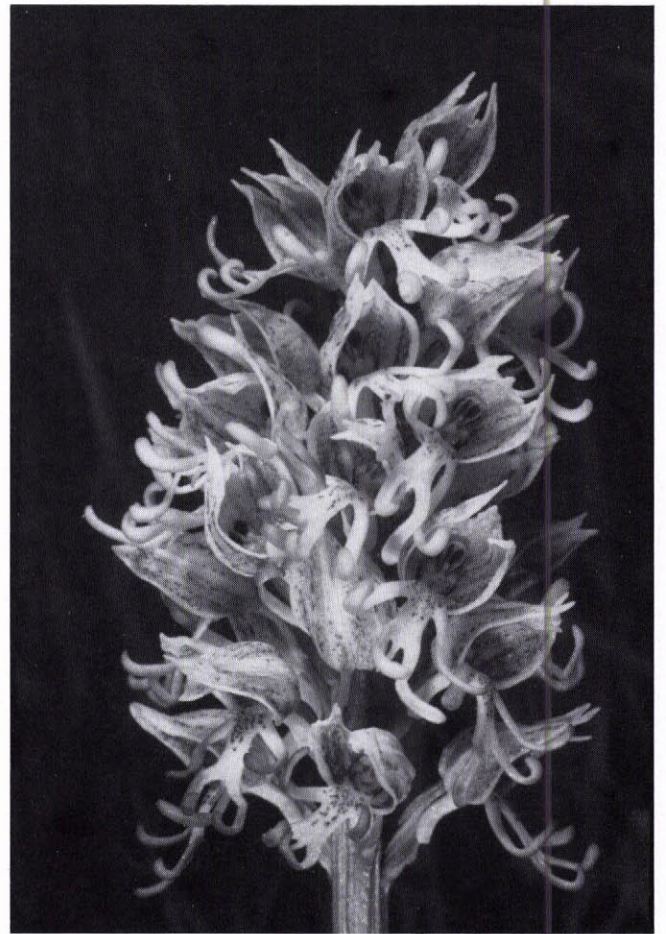
In 1970 werd één exemplaar van de Hommelorchis op een kalkgrasland bij Wijlre ontdekt. Voorheen was *Ophrys holoserica* slechts éénmaal eerder in Zuid-Limburg waargenomen, namelijk in 1838, toen zij door Franquinet voor de omgeving van Valkenburg als "*Ophrys arachnitis*" werd opgegeven. Eveneens in 1970 werd op hetzelfde terrein echter ook *Ophrys sphegodes* gevonden. Dit gegeven geeft aanleiding tot de veronderstelling dat beide soorten werden uitgezet. Ook Patzke (schrift. meded., 1977) komt tot deze conclusie. Vestiging vanuit de Orchideeëntuin blijft mogelijk, alhoewel beide soorten, in tegenstelling tot bijvoorbeeld *Orchis purpurea*, aan de noordgrens van hun verspreidingsgebied moeilijk standhouden. Bovendien zijn vondsten van beide soorten in aangrenzend België en Duitsland nauwelijks bekend.

Ophrys holoserica verdween na enige jaren, vermoedelijk door uitdroging van de groeiplaats en het afbranden van de vegetatie. Van *Ophrys sphegodes* werd in 1974 de hele populatie uitgegraven.

Orchis simia

In 1972 is *Orchis simia* op het Schiepersbergcomplex gevonden (WILLEMS & VAN HAPEREN, 1974). WILLEMS & VAN HAPEREN kwamen tot de voorlopige conclusie, dat vestiging heeft plaatsgevonden vanuit de groeiplaatsen op het Belgische deel van de St. Pietersberg, alhoewel de laatste opgave van deze soort daar bekend is van 1957. Aangezien in 1972 een bloeiende plant, zonder zaailingen, gevonden werd, is het waarschijnlijker dat deze werd aangeplant, hoogstwaarschijnlijk afkomstig van groeiplaatsen in Zuid-België of Noord-Frankrijk.

In mei 1992 werd nabij Slenaken een tweede groeiplaats gevonden (mond. meded. Van Westreenen en Willems

Figuur 1. *Orchis simia* (*Aapjesorchis*) nabij Slenaken; 14 mei 1992.

1992). Er werden toen twee bloeiende en drie steriele planten aangetroffen. Onderzoek ter plaatse leverde op dat alle planten waren uitgezet, vermoedelijk al in 1991. Bovendien werd vastgesteld, dat beide bloeiende planten van de groeiplaats op de Schiepersberg bij Cadier en Keer afkomstig waren, aangezien deze exemplaren morfologisch dezelfde kenmerken blijken te bezitten als de planten van de Schiepersberg.

Op de Schiepersberg wordt ieder jaar door Willems en zijn medewerkers van de vakgroep Botanische Oecologie van de Rijksuniversiteit te Utrecht de populatiedynamiek van de *Aapjesorchis* bestudeerd. Dit onderzoek heeft onder andere aangetoond, dat het zaad waarschijnlijk alleen door de moederplant wordt geproduceerd, waardoor er geringe genetische variatie optreedt. Tevens is bekend dat er in 1991 inderdaad enkele planten niet meer teruggevonden werden (mond. meded. De Boer, 1992).

HERINTRODUCTIE*

De laatste tijd blijkt het herintroduceren d.m.v. zaad van (verdwenen) plantesoorten in de belangstelling te staan. Ook in soortbeschermingsplannen wordt herintroductie van bedreigde soorten in geschikte leefgebieden overwogen (VERKAAR, 1991). In 1991 werd zelfs een themanummer van *De Levende Natuur* aan dit onderwerp gewijd. Een dergelijke ingreep mag alleen plaatsvinden, nadat uitvoerig over de desbetreffende plantesoort is gesproken en alle voor- en/of nadelen zijn onderzocht. Naar mijn mening dient dan met onderstaande punten rekening gehouden te worden.

- de desbetreffende plantesoort was destijds een "normale" (niet zeldzame) of kenmerkende vertegenwoordiger van de vegetatie,
- het taxon geldt sinds lange tijd (minstens 20 jaar) als verdwenen, het zaad in de ondergrond is dan vermoedelijk niet meer aanwezig of

levenskrachtig,

- handhaving en uitbreiding op het uitgekozen terrein moet op grond van vooronderzoek mogelijk zijn,
- het beheer dient gericht te zijn op het behoud en de ontwikkeling van de begroeiing, waarin de soort voorkomt,
- de ingreep moet op een klein gedeelte van het terrein (biotoop), waar het taxon van natura voorkwam, plaatsvinden,
- zowel ruimtelijk als in tijd moeten er voldoende mogelijkheden voor herintroductie aanwezig zijn,
- de zaadbronnen van het desbetreffende taxon mogen niet zo dichtbij zijn, dat spontane vestiging waarschijnlijk is,
- het zaad van de desbetreffende soort moet tot hetzelfde oecotype als dat van de oorspronkelijke populatie behoren,
- altijd vooraf afstemmen met de eigenaar van het natuurerrein,
- als tot herintroductie is overgegaan,

dient deze ingreep bij de desbetreffende natuurbeschermingsinstantie en het Rijksherbarium gemeld te worden.

Op grond van bovenstaande voorwaarden zou, wat betreft de orchideeën, slechts één soort voor herintroductie in Zuid-Limburg in aanmerking kunnen komen. Deze soort, die vroeger in zeer groten getale in Zuid-Limburg voorkwam, ging in de jaren vijftig door onjuist beheer en ontginning van haar vindplaatsen verloren. Thans zijn verscheidene van haar voormalige groeiplaatsen weer in hun oorspronkelijke staat teruggebracht.

SUMMARY

(RE-)INTRODUCTION OF ORCHIDS IN SOUTHERN LIMBURG

In recent times some rare orchids have been (re-)introduced in nature reserves in the southern part of the Dutch province of Limburg. They are listed in the article. The rules to be observed when (re-)introducing orchids are discussed.

LITERATUUR

ANONYMUS, 1971. Verslagen van de maandvergaderingen. *Natuurhist. Maandblad* 60, p. 124-125.

HILLEGERS, H.P.M., 1985. Nogmaals de Bokkenor-

chis. *Natuurhist. Maandblad* 74, p. 52.

HILLEGERS, H.P.M. & C.A.J. KREUTZ, 1984. "De Bokkenorchis spontaan (?) terug in Zuid-Limburg". *Natuurhist. Maandblad* 73 (8), p. I-II.

KREUTZ, C.A.J., 1992. Orchideeën in Zuid-Limburg. Uitgeverij KNNV, Utrecht.

QUENE-BOTERENBROOD, A.J., 1982. Weer een nieuwe vondst van de Bokkenorchis, *Himantoglossum hircinum* (L.) Spreng. in *Nederland. Gorteria* 11, p. 34-35.

VERKAAR, D., 1991. (Her-)introductie? *De Levende Natuur* 92 (5), p. 146-148.

WILLEMS, J.H. & A.M.M. VAN HAPEREN, 1974. Een recente vondst van *Orchis simia* Lamk. in *Zuid-Limburg. Gorteria* 7, p. 6-13.

* Overgenomen uit Kreutz, C.A.J., "Orchideeën in Zuid-Limburg".

ALBINISME BIJ LARVEN VAN DE POELKIKKER

A.J.W. LENDERS, Groenstraat 106, Melick

In een serie korte artikelen in het *Natuurhistorisch Maandblad* werd al eerder ingegaan op de verschijnselen neotenie en albinisme bij amfibieën. Hierbij zijn de oorzaken uitvoerig beschreven (LENDERS, 1989 a en b). In een aanvullend artikel (LENDERS, 1989c) is een literatuuroverzicht gegeven van albinisme bij inheemse soorten amfibieën. In dit overzicht wordt de Poelkikker (*Rana lessonae* Camerano, 1882) niet expliciet genoemd. Op grond van uiterlijk en vangplaats is geconcludeerd dat het hier beschreven geval met grote waarschijnlijkheid betrekking heeft op deze soort.

Tijdens een inventarisatie in het Meinweggebied werden op 8 juli 1992 in een nieuw gegraven poel langs de Lange Luier een aantal larven van groene kikkers aangetroffen die opvallend licht van kleur waren. Op een totaal van 60 larven bevonden zich 7 exemplaren die op het eerste gezicht de donkere pigmenten schenen te missen. Om de dieren nauwkeuriger te bestuderen werden drie normaal (donker) gekleurde en drie lichte larven meegenomen en thuis in een aquarium verder opgekweekt. Het kleurverschil dat in eerste instantie zeer opvallend was (figuur 1), bleek na enkele weken te vervagen. Desalniettemin konden de dieren ook bij de metamorfose nog duidelijk van

elkaar worden onderscheiden. Terwijl de donkere exemplaren zich normaal ontwikkelden en zonder problemen metamorfoseerden, bleven de lichte dieren in ontwikkeling achter. Ze werden in vergelijking met hun soortgenoten erg groot (ongeveer 8 cm), maar hadden duidelijk moeite met de metamorfose. Twee larven stierven nog voordat de voorpoten waren doorgebroken, het derde dier stierf vrij snel na de gedaanteverwisseling. De bovenzijde van dit dier was geheel geel met

een zwakke pigmentatie, de onderzijde wit doorzichtig. Alleen op de flanken waren echt donkere pigmentvlekken zichtbaar. Blijkbaar hadden we hier te maken met partieel albinisme. Op grond van de lichaamskleur en de vorm van de metatarsus-knobbel werden alle dieren gedetermineerd als behorend tot de soort Poelkikker. Hoewel een dergelijke determinatie zeker bij jonge dieren erg onbetrouwbaar is, kan een ervaren herpetoloog bij voldoende oefening ook eerstejaars juve-

